

Разьдзел 1

РАНЕЙШЫЯ МЯСЦОВЫЯ ВЫБАРЫ Ё БЕЛАРУСІ: ХОД І ВЫНІКІ

Выбары 1990 году

Выбары 1990 году як бы знаходзяцца на мяжы часоў: яны адбыліся ў савецкую эпоху, але вызначальна паўплывалі на эпоху сённяшняю. Гэта былі апошнія выбары, якія праводзіліся ў БССР, аднак дэпутаты, абраныя на гэтых выбарах, сталі першымі дэпутатамі мясцовых Радаў незалежнай Беларусі. Іх вынікі вызначылі форму мясцовай улады ў краіне. Акурат на легіслатуру дэпутатаў мясцовых Радаў 1990 году абраньня выпаў найбольш актыўны пэрыяд фармаваньня і разьвіцьця мясцовай улады. Выбары 1990 году можна назваць выбарамі нумар нуль. Гэта яшчэ ня першыя выбары незалежнай Беларусі, але якраз зь іх пачынаецца гісторыя мясцовых выбараў.

На іх абралі першыя мясцовыя Рады, пракамуністычныя ў сваім складзе. У выніку мясцовая ўлада сустрэла абвешчаныя незалежнасьці, калі 67,4% ад агульнай колькасьці “мясцовых” дэпутатаў складалі сябры КПСС і УЛКСМ. Найбольш камуністаў і камсамольцаў было ў абласных Радах.

Традыцый палітычнага прадстаўніцтва пачалі фармавацца з наступных выбараў — 1995 году.

Выбары 1995 году

Выбары ў мясцовыя Рады, якія адбыліся ў чэрвені 1995 году, вылучаліся трыма характэрнымі рысамі.

Па-першае, гэтыя выбары пабілі ўсе рэкорды палітычнага абсэнтэізму: на выбарчыя ўчасткі прыйшла найменшая колькасьць выбарцаў за ўсю гісторыю правядзеньня выбараў у Беларусі.

Па-другое, гэта былі першыя і апошнія выбары, над якімі не ажыццяўлялася мэтанакіраванага санкцыянаванага згары кантролю з боку выканаўчай улады, як на этапе вылучэньня кандыдатаў, так і на этапе галасаваньня. Дарма што вэртыкаль выканаўчай улады ўжо пачала фармавацца, яна яшчэ не была настолькі моцнай, каб ажыццявіць кантроль над Радамі.

Па-трэцяе, гэта былі, так бы мовіць, “партыйныя” мясцовыя выбары. Да 1995 году ў Беларусі склалася партыйная сыстэма, а таксама, да пэўнай ступені, сфармаваліся партыйныя прэфэрэнцыі насельніцтва. Партыі мелі магчымасьць больш-менш свабодна і актыўна змагацца за пазыцыі ў мясцовай уладзе, а грамадства — выказваць свае сымпаты да іх.

Прааналізуем гэтыя чыннікі і іх уплыў на ход, вынікі выбараў, а таксама стаўленьне грамадства да мясцовай улады.

Першая палова 1995 году была вельмі багатай на палітычныя падзеі. Не прайшло і году пасля першых прэзыдэнцкіх выбараў, як у краіне пачала фармавацца цэнтралізаваная сыстэма выканаўчай улады. Была сфармаваная і прызначаная прэзыдэнцкая вэртыкаль. Праводзіліся першыя апэрацыі па намэнклятурнай прыватызацыі дзяржаўнай маёмасьці (напрыклад, “Гандлёвага Дому на Нямізе”). Пачалося супрацьстаяньне прэзыдэнта і парлямэнту. Адбыліся выбары ў Вярхоўную Раду. Прайшла першая інфармацыйная кампанія, якая канвэртавала інфармацыйны ўплыў ў функцыянальную цэнтралізаваную ўладу — рэфэрэндум 1995 году.

За адносна кароткі пэрыяд напачатку 1995 году грамадзяне Беларусі прайшлі праз напружаны палітычны маратон, цягам якога ажыццяўлялася мэтанакіраваная апрацоўка грамадзкай сьвядо-

масьці ў шмат якіх, часта супрацьлеглых, кірунках. Барацьба вакол усталяваньня выканаўчай “вэртыкалі”, парламэнцкія выбары, рэфэрэндум — кожная з палітычных кампаній інакш расставляла дачыненні паміж палітычнымі актарамі. На ўсе гэтыя падзеі грамадзкая думка павінна была неяк рэагаваць, але для грамадства, у якім яшчэ няма ўсталяваных існавала толькі адна правільная для ўсіх палітычная пазыцыя, арыентавацца ў такіх умовах было надзвычай складана.

Афіцыйная ўлада выявіла болейшыя кропкі грамадства яшчэ падчас прэзыдэнцкіх выбараў, асноўным лёзунгам якіх была барацьба “добрага” кандыдата ў прэзыдэнты з “благімі” карупцыянерамі. Складаны, дынамічна зьменлівы і таму незразумелы расклад палітычных сілаў у пачатку 1995 году таксама можна было прадставіць шляхам простага супрацьпастаўленьня “добрых” грамадзян на чале з прэзыдэнтам і “благіх” палітыкаў, як ува ўладзе, так і па-за ёй. Такая тэхналёгія дазволіла аб’яднаць грамадства і ў значнай ступені маніпуляваць ім, але зрабіла яго апалітычным, нават антыпалітычным*.

За два тыдні да даты мясцовых выбараў адбыўся другі тур парламэнцкіх, які прадэманстраваў апалітычнасьць насельніцтва: Вярхоўная Рада не была абраная, першы тур выбараў не дазволіў сфармаваць кворуму. Палітычны энтузіязм пачатку 90-х быў нэўтралізаваны чорным піярам 1995-га. Такім чынам, першыя свабодныя выбары адначасова аказаліся і першымі антыпалітычнымі. Наагул

* Рыторыка, выкарыстаная падчас інфармацыйнай падрыхтоўкі да рэфэрэндуму 1995 году, дазваляе зрабіць выснову, што грамадства прагаласавала ня толькі “за” прапановы прэзыдэнта, але наагул “супраць” палітыкаў і палітыкі, якая стала зусім непадобнай да зразумелага чорна-белага палітычнага сьвету савецкіх часоў. Антыпалітычнасьць асноўнай часткі грамадства адгэтуль стала атрыбутам беларускай палітыкі і найбольш моцным рэсурсам кіраўнічай эліты. Вынікі апытаньня, праведзеныя НІСЭПД улетку 1995 году, паказалі, што палітычныя праблемы стаяць амаль на апошнім месцы сярод пытаньняў, якія цікавяць беларусаў. Калі эканамічныя праблемы, напрыклад, нястача прадуктаў харчаваньня, былі значнымі для 64,3% насельніцтва, 53,4% хвалявалася наконт экалёгіі свайго асяродзьдзя, то палітычныя праблемы, напрыклад, усталяваньне дыктатуры, былі значнымі толькі для 25,3%.

электаральныя кампаніі 1995 году былі ня столькі кампаніямі для адбору прадстаўнікоў ува ўладу на ўсіх ўзроўнях, колькі кампаніямі асваеньня галоўнага рэсурсу фармаванай аўтарытарнай улады, які яна выкарыстоўвае дагэтуль, — рэсурсу апалітычнасьці насельніцтва, яго дыстанцыяваньня ня толькі ад улады, але і ад палітыкі. У такіх умовах мясцовыя выбары сталі чымсьці накшталт тэсту на антыпалітычнасьць, прычым тэстам ня толькі для насельніцтва, але і для кандыдатаў на пасады ў Радах.

Мясцовыя выбары былі апошнім крокам палітычнага марафону вясны 1995 году. І таму нядзіўна, што на гэты крок засталася мала сілаў і жаданьня — зрабілі яго найбольш палітычна актыўныя гармадзяне.

СМІ, як цэнтральныя, так і мясцовыя, цягам усёй вясны — пачатку лета 1995 году былі занятыя “глябальнымі” праблемамі — выбарамі ў парламент, рэфэрэндумам, і амаль што пакінулі без увагі выбары мясцовай улады. Адзінай формай рэакцыі на выбары ў СМІ сталі надрукаваныя сьпісы выбарчых камісіяў і зарэгістраваных кандыдатаў у дэпутаты мясцовых Радаў.

Да таго ж выбары 1995 году праводзіліся ў нядзелю і ў дачны сэзон — час, які гараджане пераважна праводзяць за горадам, далёка ад выбарчых участкаў. На гэты дзень таксама прыпала каталіцкае свята Сьвятой Тройцы. Так, мясцовыя ўлады Віцебскай вобласьці, на захадзе якой жыве многа каталікоў, былі вымушаныя нават зьвяртацца да біскупа Віцебскага і Аршанскага Дзьмітрыя, каб той заклікаў выбарцаў выканаць свае грамадзянскія абавязкі.

За два дні ў цэнтральнай прэсе зьявіліся артыкулы зь перасьцярогай не забыцца на выбары. Але на іх ўсё роўна забыліся.

Праблемы пачаліся на этапе фармаваньня выбарчых камісіяў. Ува ўмовах палітычнага марафону ў шэрагу рэгіёнаў выбарчых камісіяў проста не сфармавалі. Вылучэньня кандыдатаў у склад выбарчых камісіяў не было, таму іх чальцы даведаліся пра свой удзел толькі з газэт.

З актыўнасьцю кандыдатаў у дэпутаты праблемаў не было. На 6 698 месцаў у Радах рознага ўзроўню прэтэндавала 35 тысяч дэ-

путатаў — у сярэднім 5 чалавек на месца. Значная колькасць ахвочых тлумачыцца ня толькі прывабнасцю мясцовай улады. Пэўная колькасць кандыдатаў вылучала свае кандыдатуры ў мясцовыя Рады пасля паразы на выбарах у ВР, якія кагандзе скончыліся. Так, напрыклад, у Віцебскую гарадскую раду з 234 кандыдатаў ішло 27 чалавек, што прайгралі на выбарах у ВР. У Гомельскай абласной Радзе такіх было 20 кандыдатаў. Для пэўнай колькасці кандыдатаў дэпутацкая пасада мела ня столькі прадстаўнічы, функцыянальны, колькі статусны сэнс.

Прагаласаваць у першым туры мясцовых выбараў на выбарчыя ўчасткі краіны прыйшло 48,1% ад агульнай колькасці выбарцаў. (Па законе лічылася, што выбары адбыліся, калі на іх прыйшло больш за 50% выбарцаў.) Акрамя высновы аб апалітычнасці грамадзянаў, гэты вынік дазваляе меркаваць аб неаднолькавай значнасці і моцы Радаў розных узроўняў у розных рэгіёнах.

У бальшыні абласцей агульны ўзровень удзелу ў першым туры выбараў вагаўся між 49,8% (у Гарадзенскай вобласці) і 57,9% (у Менскай вобласці — максымальны паказчык у краіне). У Віцебскай вобласці на выбары прыйшло 53,3% выбарцаў, Магілёўскай — 53%, Гомельскай — 57,4%, у Берасцейскай — 51,1%. У Менску ж на выбарчыя ўчасткі прыйшло 18,9% грамадзянаў. Сярод абласцей назіраецца адносна роўнае разьмеркаваньне ўзроўню яўкі на выбары. Але ўсё ж трэба адзначыць, што ў заходніх рэгіёнах, дзе колькасць прыватных гаспадарак ня толькі ў горадзе, але і ў сельскай мясцовасці большая, чым на ўсходзе, на выбары прыйшло менш выбарцаў. Найбольшы адсотак назіраецца ў рэгіёнах, дзе пераважае дзяржаўная прамысловая і сельскагаспадарчая маёмасць — у Гомельскай і Менскай абласцях, ня лічачы Менску.

Але больш няроўнае разьмеркаваньне ўзроўню актыўнасці назіраецца не паміж рэгіёнамі, а паміж Радамі рознага ўзроўню. На выніку першага туры было абрана 94,7% дэпутатаў сельскіх Радаў, 73,2% пасялковых, 48,5% гарадзкіх у гарадах раённага падпарадкаваньня, 17,5% раённых у гарадох, 29,5% гарадзкіх, 8,5% раённых, 44% абласных Радаў. У Менску выбары не адбыліся ні ў

воднай акрузе. Асноўную масу ўчасткаў, дзе выбары адбыліся і былі абраныя дэпутаты, складалі сельскія і пасялковыя Рады.

Спалучэньне высокага ўзроўню абіральнасці дэпутатаў у пасялковыя і сельскія Рады, сярэдняга ўзроўню — у абласныя, і надта нізкага — у гарадзкія, паказвае, што прычынай гэтага было ня нейкае благое стаўленьне электарату да Радаў базавага ўзроўню, а іншыя чыннікі. Гэтая тэндэнцыя, а таксама надзвычай няроўнае разьмеркаваньне яўкі на выбарчых участках (вялікі разрыў паміж гарадамі і вёскай) выразна паказвае на ўжываньне адміністрацыйнага рэсурсу з боку арганізатараў выбараў. Ініцыятыва яго ўжываньня на выбарах 1995 году выходзіла не ад цэнтру, а з рэгіёнаў. Менавіта мясцовая эканамічная і палітычная эліта была зацікаўленая ў атрыманьні месцаў у Радах.

Тое, што адміністрацыйны рэсурс быў выкарыстаны па ініцыятыве мясцовых уладаў (і што пра сумленнасць выбарцаў і іх павягу да мясцовай улады ў вёсцы гаварыць не даводзіцца), паказваюць таксама вынікі з правілаў — выбары ў гарадзкіх акругах.

Так, у Віцебску з 45 гарадзкіх акругаў выбары адбыліся толькі ў адной. Асноўная маса насельніцтва гэтай акругі складалася з работнікаў аб'яднаньня “Даламіт”, а кандыдатам, абраным на выбарах, стаў начальнік цэху гэтага аб'яднаньня. У Гомелі бальшыня акругаў, дзе адбыліся выбары, знаходзілася ў Савецкім раёне. Акурат у Савецкім раёне былі “заваленыя” выбары ў ВР, што вымусіла мясцовую адміністрацыю выправіць сытуацыю на мясцовых выбарах.

Прычыны прэтэнзіяў мясцовага дырэктарата на месцы ў Радах зразумелыя. На працягу існаваньня рэжыму Лукашэнкі па краіне пракацілася некалькі хваляў “паляваньняў на карупцыянераў”. На канец 1994 году — пачатак 1995-га прыпала адна зь іх. Ахвярамі паляваньня ў гэты час былі перадусім бізнэсоўцы. Не сакрэт, што значная колькасць тадышніх бізнэсструктураў ці была арганізаваная мясцовым дырэктаратам, ці разьмяшчалася на плошчах дзяржаўных установаў і вельмі часта выкарыстоўваліся “нямэтава”. На гэты час артыкулы закону “Аб мясцовым кіраваньні і самакіраваньні”, якія забясьпечвалі дэпутатам недатыкальнасць, яшчэ не

былі скасаваныя. Таму для прадстаўнікоў мясцовага дырэктарату атрыманы месца ў Радзе любога ўзроўню гарантавала асабістую бяспеку ў выпадку перасьледу і спакушала іх напоўніцу выкарыстоўваць свае магчымасьці для іх здабыцця. Асноўным рэсурсам гэтай сацыяльнай групоўкі быў яе ўплыў на сваіх падначаленых, г.зн. адміністрацыйны ўплыў.

Першыя свабодныя выбары прадэманстравалі малы інтарэс грамадства да мясцовых прадстаўнічых органаў улады. Але яны выявілі вагар, паслугуючыся якім цэнтральная ўлада магла пераадолець гэтую малую зацікаўленасьць і адначасова кантраляваць актыўнасьць выбарцаў і іх волевыяўленьне. Ім стала прыналежнасьць выбарцаў да вытворча-эканамічных адзінак, г.зн. кампактнае пражываньне працаўнікоў аднаго і таго ж прадпрыемства.

Адміністрацыйна-тэрытарыяльныя адзінкі і выбарчыя акругі складаліся яшчэ за савецкімі часамі на базе аграрных і прамысловых прадпрыемстваў. У гарадох значная колькасьць жыльля распарадкавалася ад прадпрыемстваў. Сельскія мясцовыя прадстаўнічыя органы наогул будаваліся на базе калгасаў. Таму нават па-за працай наймальнік, якім пераважна была дзяржава, меў магчымасьць ажыццяўляць кантроль над сваімі наёмнымі работнікамі. Падчас выбараў на палітычнае волевыяўленьне ўзьдзейлі не праз палітычны ўплыў, а праз прыналежнасьць людзей да той ці іншай дзяржаўнай установы, прадпрыемства, гаспадаркі.

Большыня беларускіх прадпрыемстваў знаходзіцца ў дзяржаўнай маёмасьці. Большыня насельніцтва Беларусі занятая акурат на такіх прадпрыемствах. У выніку прафэсійнае карпаратыўнае адзінства ператвараецца ў карпаратыўны кантроль. Так закладаюцца перадумовы для карпаратызму як аб'яднаньня дзяржавы і прафэсійна-гаспадарчых супольнасьцяў дзеля дасягненьня палітычных мэтаў.

У заходніх мадэлях карпаратызму ўплыў на грамадства ажыццяўляецца праз грамадзкія аб'яднаньні, прафэсійныя саюзы, карпаратыўныя працоўныя і наймальнікаў. У Беларусі перавага дзяржаўнай маёмасьці над прыватнай і залежнае ад палітычнай улады становішча кіраўнікоў дзяржаўных прадпрыемстваў дазваляе ажыццяўляць гэты кантроль, мінаючы грамадзкія аб'яднаньні, — на-

ўпрост праз вытворчыя адзінкі. Гэта значна больш эфэктыўна ў параўнаньні з заходнімі мадэлямі. Першыя крокі да такога “простага карпаратызму” былі зроблены яшчэ падчас выбараў 1995 году. Але сьпяраша ініцыятарам гэтых крокаў была не дзяржава, а мясцовая эканамічная (сельскагаспадарчая і прамысловая) і адміністрацыйная эліты, якія паспрабавалі палітычна замацаваць свой статус.

У выніку посьпех цэнтральнай улады на месцах беспасярэдне залежаў ад таго, ці здолее яна зацікавіць мясцовыя эканамічныя адзінкі, а дакладней іх кіраўнікоў, у тым каб выкарыстаць карпаратыўны рэсурс у мэтах судзеяньня палітыцы Менску. А гэта, у сваю чаргу, залежала ад таго, наколькі дырэктарат заангажаваны ў палітыку, наколькі ён “прывязаны” да афіцыйнага палітычнага курсу. Перадумовы зацікаўленасьці дырэктарату ў супрацоўніцтве з афіцыйнымі палітычнымі ўладамі былі закладзеныя пры канцы 1994-га — у пачатку 1995 году беспасярэдняй залежнасьцяй мясцовых органаў улады ад цэнтру, а таксама залежнасьцяй мясцовай эканамічнай эліты ад цэнтральнай улады ў Менску. (гл. папярэдні разьдзел).

Мы ня будзем падрабязна аналізаваць вынікі выбараў у органы ўлады на ўсіх узроўнях, стаўленьне да іх можна вызначыць па памянёным вышэй фэномэну “галасаваньня нагамі”. Але падрабязней разгледзім вынікі выбараў у абласныя Рады.

Пераважнай большынёй кандыдатаў у дэпутаты абласных Радаў ува ўсіх рэгіёнах краіны былі кіраўнікі дзяржаўных устаноў (маюцца на ўвазе прамысловыя, сельскагаспадарчыя прадпрыемствы, арганізацыі сфэры абслугоўваньня, якія знаходзяцца ў дзяржаўнай маёмасьці, а таксама бюджэтныя ўстановы, — навучальныя і культурныя).

Так, напрыклад, у Гомельскай вобласьці 51,1%* кандыдатаў у

* Тут і далей усе дадзеныя даюцца па спісах зарэгістраваных кандыдатаў у дэпутаты, надрукаваных у абласных СМІ. Каб стварыць магчымасьці міжабласных і храналягічных параўнаньняў, дадзеныя прыводзяцца не ў абсалютных лічбах, а ў адсотках.

дэпутаты абласной Рады складалі кіраўнікі ці намеснікі кіраўнікоў дзяржаўных прадпрыемстваў. Зь іх толькі 7,4% былі дырэктарамі прамысловых прадпрыемстваў, 11,5% — сельскагаспадарчых. Астатнія кіраўнікі паходзілі зь дзяржаўных бюджэтных установаў.

Такі расклад сілаў склаўся і ў Магілёве і Берасьці, зь невялікай перавагай на карысьць “сельскагаспадарчых” кандыдатаў. Колькасць кіраўнікоў дзяржаўных прадпрыемстваў сярод кандыдатаў у дэпутаты ў Магілёўскай і Берасьцейскай абласьцях адпаведна складала 52% і 52,3%. У тым ліку 9,4% і 2,9% кіраўнікі прамысловасьці, 21,3% і 22,5% — старшыні калгасаў, 15,7% і 14,8% — кіраўнікі дзяржаўных непамысловых арганізацыяў. 51% і 12% ад агульнай колькасці непамысловых кіраўнікоў, складалі іх намеснікі.

Найбольшае прадстаўніцтва “прамысловай” эліты, у параўнаньні зь іншымі рэгіёнамі краіны, назіралася ў Менскай вобласьці. Пры агульным прадстаўніцтве кіраўнічай эліты ў 52,7% ад агульнай колькасці кандыдатаў, 11% было з прамысловых кіраўнікоў. 16,8% прадстаўлялі кіраўніцтва калгасаў і 24,9% былі кіраўнікамі бюджэтных дзяржаўных установаў.

Дачыненне да прадстаўнічай і выканаўчай улады на абласным, раённым ці сельскім узроўнях у Берасьцейскай вобласьці мелі 9,6% кандыдатаў, 5,1% зь іх займалі пасады ў кіраўніцтве мясцовых Радаў і іх выканкамаў. У Гомельскай вобласьці гэтыя паказьнікі адпаведна складалі 12,6% і 3,4%. У Магілёўскай — 13,4% і 5,5%. У Менскай вобласьці 11,8% кандыдатаў ужо працавалі раней у мясцовай ўладзе (гэта значыць, былі абраныя яшчэ ў 1990 годзе).

У параўнаньні з кіраўнічым складам інтэлігенцыя сярод кандыдатаў у дэпутаты мясцовых Радаў была прадстаўленая адносна слаба. З усіх абласьцей (за выняткам Менскай) Берасьцейская дала максымальны адсотак прадстаўнікоў інтэлігенцыі сярод кандыдатаў у дэпутаты — 27,1%. Пры гэтым акурат сярод іх найчасьцей у параўнаньні зь іншымі групамі сустракаліся чальцы палітычных партыяў.

Ува ўсіх рэгіёнах колькасць кандыдатаў у дэпутаты — прад-

стаўнікоў новай бізнэс-эліты не перавышала 5%. У Берасьцейскай вобласьці — 2%, у Гомельскай — 3,7%, у Магілёўскай — 2%. Максымальная колькасць кандыдатаў ад бізнэс-эліты была ў Менскай вобласьці й складала 4,5%.

Як паказваюць лічбы, нягледзячы на пераважна “кіраўнічы” склад склад корпусу кандыдатаў у дэпутаты мясцовых Радаў, беспасярэдне эканамічна-зацікаўленья і эканамічна-ўплывовыя групы (дырэктарат прамысловых прадпрыемстваў) складалі адносна невялікую частку прэтэндэнтаў на мясцовую ўладу. Пераважная большыня кандыдатаў складалася з так званых “статуснага” кіраўніцтва — дырэктарата школаў, больніцаў і іншых бюджэтных установаў. Гэта былі ўплывовыя ў сваёй мясцовасьці людзі, якія прызначаліся на пасаду адпаведнымі дзяржаўнымі ўстановамі (напрыклад, РАНА прызначаў дырэктарат школаў) і былі так ці інакш ад іх залежныя. Для іх галоўным рэсурсам была кіраўнічая пасада, статус. Палітычная функцыя ў мясцовым прадстаўнічым органе рабілася дадатковым статусным рэсурсам, які практычна губляў сэнс у выпадку пазбаўленьня першага. У адрозьненне ад кіраўнікоў прамысловых прадпрыемстваў, у прадстаўнікоў “статуснага” кіраўніцтва не было шанцаў спалучыць эканамічны і палітычны ўплыў і такім чынам узмацніць першы праз другі.

З боку ж прамысловай і сельскагаспадарчай эліты масавага імкненьня набыць палітычныя пазыцыі не назіралася. У большыні рэгіёнаў прадстаўніцтва прамысловай і сельскагаспадарчай эліты сярод кандыдатаў не перавышала 10%. Адзіны вынятак складала сельскагаспадарчая эліта Магілёўскай і Берасьцейскай абласьцей. “Палітызацыю” першай можна растлумачыць яе жаданьнем пайсьці ў вялікую палітыку. Акурат яна, сельскагаспадарчая эліта Магілёўскай вобласьці, стала “кузьняй кадраў” для афіцыйнага Менску.

Выбары 1995 году прадэманстравалі, што найбольш зацікаўленай у здабыцьці палітычнай улады ў рэгіёнах стала падпарадкаванае цэнтру “статуснае кіраўніцтва”. Яго прадстаўнікі складалі найбольш шматлікую групу кандыдатаў у дэпутаты. Гэта адкрывала для цэнтральнай менскай улады значныя магчымасьці для маніпуляцый і кантролю над мясцовымі прадстаўнічымі органамі.

Адсутнасць пэўных партыйных прэфэрэнцыяў кандыдатаў у дэпутаты таксама спрыяла памяркоўнасці фармаванай мясцовай улады.

Колькасць кандыдатаў, якія адзначылі сваю партыйную прыналежнасць, не перавышала 50%. Напрыклад, у Магілёўскай вобласці яна складала 41%, у Берасцейскай — 39%, у Менскай — 22,6%. Сярод дырэктарату адсотак партыйных кандыдатаў быў амаль найменшы з усіх групаў, якія ішлі на выбары: Напрыклад, у Магілёве — каля 35%, у Берасці — 19,5% ад агульнай колькасці. У шэрагах прамысловага і калгаснага дырэктарату колькасць партыйных кандыдатаў наагул не перавышала 10%. Бальшыня кандыдатаў ад мясцовага дырэктарату, якія наважыліся пайсці на выбары, пазыцыянавалі сябе як незалежных кандыдатаў. Партыйным кандыдатамі ад дырэктарату былі пераважна сябры ляляльнай уладам КПБ. Найбольш партыйных кандыдатаў было сярод мясцовай інтэлігенцыі. У Берасці такіх было 64,7% ад агульнай колькасці. Пры гэтым кандыдатаў ад правых партыяў (у першую чаргу БНФ) было амаль у паўтара раза больш, чым ад левых (КПБ, РППС). У Магілёве колькасць партыйных кандыдатаў сярод інтэлігенцыі складала 72,2%: у адрозненне ад Берасцейшчыны колькасць кандыдатаў ад левых партыяў тут перавышала колькасць правых.

Мясцовы дырэктарат, асабліва яго частка, звязаная з эканамічнымі рэсурсамі, нават беручы ўдзел у палітычных падзеях, імкнулася займаць найменш палітычна заангажаваную пазыцыю. Ува ўмовах падпарадкавання афіцыйнаму Менску выканаўчых камітэтаў і прамысловых прадпрыемстваў матывы прыходу прадстаўнікоў дырэктарату ў мясцовую палітыку былі звязаныя не з асабістымі палітычнымі амбіцыямі ці мясцовымі палітычнымі інтарэсамі, а з іншымі фактарамі, напрыклад, імкненнем узмацніць ці проста не згубіць асабістага статусу. А ўлічваючы неабходнасць аддаваць фінансавыя рэсурсы і час на барацьбу за галасы, можна меркаваць, што галоўнай прычынай іх палітычнай актыўнасці быў уплыў у Менску. Але ў кожным разе мясцовыя эліты не збіраліся аказваць значнага супрацьдзеяння ўплыву Менску на працэс волыяўлення праз мясцовыя прадпрыемствы.

Афіцыйна зрыў мясцовых выбараў 1995 году тлумачыўся “антыпартыйным галасаваннем” выбарцаў — маўляў, грамадзяне галасавалі супраць кандыдатаў ад партыяў, і такім чынам выказалі свой недавер ім. Сапраўды, з прыкладна 50% партыйных кандыдатаў мала хто перамог у першым туры. У Берасцейскай вобласці такіх было — 22,5% ад складу дэпутатаў, Гомельскай — 33,3%, Гарадзенскай — 44,8%, Менскай — 32,2%.

Але апрача антыпартыйнасці выбары 1995 году мелі і іншую цяжкую рысу — надзвычай вялікая доля дырэктарату і кіраўнікоў дзяржаўных арганізацыяў сярод пераможцаў як у першым, так і ў другім туры. Асноўную частку партыйна заангажаваных кандыдатаў складалі прадстаўнікі інтэлігенцыі, і, зразумела, што іх параза выклікала і значнае памяншэнне колькасці партыйных дэпутатаў.

Склад дэпутатаў, якія перамаглі ў першым туры выбараў, карэным чынам адрозніваецца ад складу кандыдатаў у дэпутаты.

Так у Гарадзенскай вобласці з 28 абраных у першым туры дэпутатаў абласной Рады 14 чалавек былі старшынямі калгасаў. З гэтых 14-ці 7 (50%) вызначылі сваю партыйную прыналежнасць. 3 чалавекі (10,7%) — дэпутаты ад прамысловага дырэктарату, 5 (17,8%) — ад “статуснага” дырэктарату, 5 (17,8%) — выводзіліся з абласных ці раённых Радаў і іх выканкамаў, у тым ліку 3 займалі там кіраўнічыя пазыцыі (у кожнай з апошніх трох групаў знаходзілася толькі па адным партыйным кандыдату). Сярод абраных дэпутатаў не было ніводнага прадстаўніка ад правых партыяў.

У Гомельскай вобласці з 42 дэпутатаў абласной рады, абраных у першым туры, 13 (31%), былі старшынямі калгасаў, з іх 5 (38%) вызначылі партыйную прыналежнасць. 2 (4,7%) дэпутаты прадстаўлялі прамысловую эліту, 12 (28,6%) — “статусны” дырэктарат. 11 (26,2%) — належалі да прадстаўнікоў мясцовай улады, у тым ліку 3 з іх займалі кіраўнічыя пазыцыі. У апошняй групе свае партыйныя пазыцыі вызначылі акурат кіраўнікі Радаў і выканкамаў.

Найбольш паказальная сытуацыя склалася ў Берасцейскай вобласці, дзе з 31 абраных у першым туры дэпутатаў абласной рады 14 (45,6%) былі старшынямі калгасаў, у тым ліку 5 (35%) адзна-

чылі сваю партыйную прыналежнасьць. 3 (10%) — прадстаўлялі “статусны” дырэктарат. 10 (30%) чалавек займалі пасады ў мясцовых Радах і іх выканкамах (у тым ліку 7 зь іх кіраўнічыя). У апошніх дзвюх групам ніводны не адзначыў сваёй партыйнай прыналежнасьці.

У Менскай вобласьці з 31 абранага ў першым туры дэпутатата абласной рады 13 (42%) былі старшынямі калгасаў, у тым ліку 8 (61,5%) адзначылі сваю партыйную прыналежнасьць. 6 (19,4) належалі да “статуснага” дырэктарату (партыйную прыналежнасьць адзначыў 1). 4 (12,9%) прадстаўлялі прамысловую эліту (зь іх 2 партыйных). 8 (25,8%) чалавек займалі пасады ў мясцовых Радах і іх выканкамах, зь іх 6 — кіраўнічыя (толькі адзін прадстаўнік гэтай групойкі адзначыў сваю партыйную прыналежнасьць).

Такім чынам, у параўнаньні з складам кандыдатаў у дэпутаты абласных Радаў, склад дэпутатаў Радаў, абраных у першым туры, можна ахарактарызаваць як выключна “кіраўнічы”, але не беспартыйны. Колькасьць дэпутатаў — прадстаўнікоў ад інтэлігенцыі — была непарпартыйна малой у параўнаньні зь іх колькасьцю сярод кандыдатаў. Прапорцыя дэпутатаў ад кіраўнічага складу, абраных у першым туры, наадварот, была мінімум удвая вышэйшая за іх колькасьць сярод кандыдатаў.

Зьніжэньне партыйнага прадстаўніцтва тлумачыцца значным зьніжэньнем колькасьці інтэлігенцыі і іншых “некіраўнічых” групаў, якія здолелі перамагчы. Акурат гэты фактар растлумачвае паразу правых партыяў. Бальшыня “правых кандыдатаў” (БНФ, АДПБ) былі кандыдатамі ад інтэлігенцыі і бізнэс-эліты.

Найбольш уражвае посьпех старшыняў калгасаў і функцыянераў мясцовых органаў улады. Але яшчэ больш паказальнай ёсьць тэндэнцыя зьмены ўзроўню партыйнага прадстаўніцтва сярод гэтай групы дэпутатаў у параўнаньні з партыйным прадстаўніцтвам сярод кандыдатаў.

Так, сярод найбольш удалай на першым туры групы — старшыняў калгасаў — адсотак дэпутатаў, якія адзначылі сваю партыйную прыналежнасьць, перавышае іх прапорцыю сярод кандыдатаў амаль утвая. Такая сытуацыя назіраецца і сярод прадстаўнікоў

мясцовай улады, дзе сярод пераможцаў адсотак партыйных таксама значна большы, чым сярод адпаведнага сэгмэнту кандыдатаў.

Такім чынам, што ў першым туры выбараў грамадства галасавала ня супраць партыяў. (простая лёгіка, маўляў, калі абрана мала партыйных дэпутатаў, значыць, грамадству не падабаюцца партыі, тут не працуе), колькі за кіраўнікоў, зь якіх перамаглі тыя, хто быў найбольш зацікаўлены ў перамозе і найбольш палітычна заангажаваны — сябры партыяў.

Вынікі выбараў залежалі не ад партыйных прыхільнасьцяў грамадства, якое было супраць палітыкі і не жадала галасаваць на агул, а ад намаганьняў, якія прыкладаліся з боку кандыдатаў. У найлепшай пазыцыі апынаўся акурат партыйны дырэктарат — кандыдаты, у якіх спалучалася максымальная асабістая матывацыя перамагчы з наяўнасьцю адміністрацыйных сродкаў.

Акурат гэты адміністрацыйны рэсурс быў выкарыстаны падчас барацьбы за месцы ў мясцовых органах улады і абумовіў вынік выбараў.

Больш выразна партыйныя стэрэатыпы і прыхільнасьці, якія выявіла грамадства на выбарах 1995 году, дэманструе барацьба ў другім туры.

Інфармацыйная кампанія ў СМІ напярэдадні другога туры мясцовых выбараў была значна актыўнейшая, але яе праводзілі афіцыйныя ўстановы, а не палітычныя сілы. У бальшыні абласных газэтаў былі надрукаваныя заклікі да насельніцтва ад імя мясцовых Радаў, прафэсійных саюзаў з просьбай прыйсьці на выбары. Гэтая кампанія нязначна падняла яўку: у другім туры галасаваньня ўзялі ўдзел 61,3% выбарцаў.

У другім туры з 28 244 акругаў выбары адбыліся ў 24 330 — што складае 86% ад агульнай колькасьці, у 873 выбары адбыліся, але кандыдаты не былі абраныя.

На важнасьць партыйнай прыналежнасьці паказвае тое, што ў другім туры барацьба ў значнай ступені разгортвалася паміж беспартыйнымі і партыйнымі кандыдатамі. У бальшыні выпадкаў спаборнічалі беспартыйныя і прадстаўнікі партыяў або беспартыйныя кандыдаты. Міжпартыйнага супрацьстаяньня амаль не назіралася.

Але колькасьць партыйных кандыдатаў, якія прайшлі ў другі тур, была таксама значна меншая за іх прадстаўніцтва на пачатку кампаніі. Так, у Гомельскай вобласьці ў другім туры кандыдаты, якія адзначылі партыйную прыналежнасьць, складалі 25%, у Віцебскай — 23,3%, у Магілёўскай — 36,7% ад і агульнай колькасьці.

У Гомельскай вобласьці ў 50% акругаў (9 з 18) падчас другога тур выбараў у абласную Раду барацьба разгортвалася паміж беспартыйнымі і кандыдатамі ад партыяў КПБ, Аграрнай партыі, Партыі “Зялёны сьвет”, БНФ. Як і ў першым туры, толькі прадстаўнікі ляяльных рэжыму КПБ і Аграрнай партыі здолелі перамагчы беспартыйных. У бальшыні выпадкаў выбару паміж прадстаўнікамі прамысловага ці статуснага дырэктарату перавага аддавалася партыйнаму кандыдату (3 з 4 выпадкаў), ці пераможцы не было ўвогуле.

Другое месца па колькасьці сярод тых, хто прайшоў у другі тур, займала партыя “Зялёны сьвет”, якая факусавала ўвагу на вельмі актуальных для Гомельшчыны праблемах. Але і яе прадстаўнікі (у асноўным інтэлігенцыя), як і ў першым туры, ня здолелі супрацьстаяць “статуснаму” кіраўніцтву (у абодвух выпадках транспартнікам). Па прафэсійнай прыналежнасьці назіралася перавага кіраўнікоў дзяржаўных прадпрыемстваў над астатнімі (найчасцей ім супрацьстаяла інтэлігенцыя з пасадамі і без).

Але лёс кандыдатаў ад дырэктарату ў другім туры ў Гомельскай вобласьці склаўся інакш. Найбольшыя шанцы абраньня мела мясцовая прамысловая эліта і, як і ў першым туры, старшыні і функцыянэры калгасаў. І ў першай, і ў другой групах паразу пацярпеў толькі адзін кандыдат. Такім чынам, у другім туры яшчэ мацней за першы назіраецца прамысловы, калгасны — наагул карпаратыўны ўхіл.

Такая сытуацыя назіраецца і ў іншых абласьцях. Нават у Магілёўскай, для якой былі характэрныя моцныя пазыцыі старшыняў калгасаў як ў першым, так і ў другім туры, найбольшыя шанцы перамагчы мела акурат партыйная частка гэтай групы.

Першыя свабодныя мясцовыя выбары выявілі “непалітычную” лёгіку галасаваньня выбарцаў. Наяўнасьць пазапалітычнага статусу

су аказалася мацнейшым рэсурсам барацьбы за галасы выбарцаў, чым наяўнасьць палітычных рэсурсаў — партыйнай прыналежнасьці, палітычнай пасады, праграмы кандыдата. Палітычныя рэсурсы дзейлі як другасныя ці як крытэры выбару паміж ужо адабранымі па статусным прынцыпе кандыдатамі. Ува умовах карпаратыўнага кантролю з боку кіраўнікоў прадпрыемстваў і ўстановаў ды вельмі нізкай яўкі выбарцаў акурат наяўнасьць адміністрацыйнага рэсурсу ў асобных кандыдатаў дазволіла ім перамагчы.

Значная частка мясцовых прадстаўнічых органаў улетку 1995 году так і не была абраная да стану наяўнасьці кворуму. Пры канцы лістапада была ажыццёўлена другая спроба абраць мясцовыя Рады, якая таксама была непаспяховай.

Нягледзячы на паразу мясцовых выбараў 1995 году як сродку фармаваньня легітымных органаў мясцовай прадстаўнічай улады, яны ўсё ж такі далі пэўны палітычны досьвед.

Партыйная і палітычная сыстэмы Беларусі фармаваліся неспрыяльных умовах, тыповых для канца XX стагодзьдзя, калі бальшыня палітычных партыяў сьвету губляе свой сталы электарат (у мадэрным грамадзтве цяжка сфармуляваць ідэю ці інтарэс, якая згуртавала дастатковую для здабыцьця ўлады колькасьць людзей), і назіраецца “эрозія сацыяльнай падтрымкі”.

Вынікі выбараў прадэманстравалі няздольнасьць партыяў аб’ядноўваць грамадзянаў на падставе супольных інтарэсаў і жаданьня змагацца за рэалізацыю гэтых інтарэсаў на палітычным узроўні, але засьведчылі іх карысьць як інстытутаў, празь якія рэалізуецца кантроль над ажыццёўленьнем дзяржаўнай улады, прыналежнасьць да якіх стымулюе палітыкаў больш актыўна і эфэктыўна дзейнічаць, змагаючыся за месцы ўва ўладзе. У такім кантэксьце стымуляцыя з боку афіцыйнага Менску апалітычнасьці і апаратыўнасьці насельніцтва ёсьць перадумовай пазбаўленьня ўлады грамадзкага кантролю. Падмена палітычных прынцыпаў барацьбы за галасы сродкамі карпаратыўнага кантролю дазваляе ня толькі падпарадкаваць грамадзтва, але і паставіць у залежнасьць як эканамічныя, так і палітычныя мясцовыя эліты.

Рэгіянальныя эліты паспрабавалі ў 1995 годзе падтрымаць свой

эканамічны статус набыцьцём палітычнага. Але паколькі першы быў недастаткова моцны, гульня ў палітыку не дазволіла ім дасягчы пастаўленай мэты, і аказалася пасткай, якая зрабіла рэгіянальныя палітычныя і эканамічныя эліты закладнікам цэнтральнай улады.

Выбары 1999 году

На выбарах 1999 году былі выкарыстаныя тэхналогіі, апрабаваныя ўладамі ў 1995 годзе. Мясцовыя выбары 1995 году праводзіліся ўва ўмовах фармаваньня цэнтралізаванай сыстэмы выканаўчай улады калі характэрныя рысы апалітычнага грамадства толькі пачалі складацца. 1999 год — гэта час усталяваньня сьпелага рэжыму, калі ў апазыцыі не засталася ілюзіяў наконт таго, што крайняя цэнтралізацыя ўлады — часовая зьява.

Выбары красавіка 1999 году былі першымі мясцовымі выбарамі, якія праводзіліся па правілах, якія ўсталявала цэнтральная ўлада. Вэртыкаль прэзыдэнцкай улады ў рэгіёнах, якую пачалі фармаваць у 1995 годзе, да 1999 году навучылася працаваць як добра наладжаны мэханізм. На працягу 1995-1999 гадоў прайшло некалькі хваляў ратацыяў, якія канчаткова вычысьцілі мясцовую ўладу ад неляяльных элемэнтаў і зрабілі яе падпарадкаванай цэнтру не толькі як структуры органаў, але і ў пляне пэрсанальнай ляяльнасьці кадраў.

Пры канцы 1998 году былі прынятыя папраўкі да закону “Аб выбарах у мясцовыя Рады”. Міжнародная супольнасьць амаль адразу ж адзначыла яго неадпаведнасьць дэмакратычным нормам.

Мясцовыя выбары 1995 году праводзіліся згодна з Законам аб выбарах, які быў прыняты яшчэ ў савецкія часы. Пра значнасьць новага закону аб выбарах для кантролю над волявыяўленьнем сьведчыць тое, што ён уступіў у сілу 28 сьнежня 1998 году — за 4 дні пасля таго, як указам прэзыдэнта ад 24 сьнежня быў прызначаны тэрмін выбараў. Дарма што закон быў прыняты фактычна пасля пачатку выбараў і юрыдычна на іх не распаўсюджваўся, выбары праводзіліся акурат па новым законе, што быў прыняты

фактычна пасля пачатку выбарчай кампаніі і зьнік пасля яе сканчэньня.

Таксама як папярэднія выбары, мясцовыя выбары 1999 году супалі з правядзеньнем нацыянальных палітычных кампаніяў, якія так ці інакш уплывалі як на працэс выбараў, так і на яго вынікі.

Першая кампанія праводзілася ўладамі. 1 лютага 1999 году была распачатая перарэгістрацыя палітычных партыяў і грамадзкіх аб’яднаньняў. Страшынём камісіі па перарэгістрацыі быў прызначаны У. Замяталін. Сам факт перарэгістрацыі, а таксама асоба, якая была пастаўлена на яе чале, сьведчыць, што кампанія мела дэманстрацыйна рэпрэсіўны характар.

Перарэгістрацыя праводзілася дзеля зьніжэньня дзезздольнасьці альтэрнатыўных палітычных сілаў напярэдадні мясцовых выбараў. Але прызначэньне Замяталіна кіраўніком камісіі дазваляе зрабіць і іншыя высновы. Кампанія перарэгістрацыі была больш інфармацыйнай, чым функцыянальнай. Моцныя палітычныя партыі даволі проста праходзілі бар’ер у 1500 чальцоў, патрэбных для перарэгістрацыі. Але, як паказалі выбары 1995 году, партыйная ідэнтыфікацыя была другаснай па значнасьці ў параўнаньні з карпаратыўна-статуснай ідэнтыфікацыяй, і дзейнічала толькі ў межах першай. Каб атрымаць патрэбны вынік выбараў, уладзе трэба было дэарганізаваць, выдаліць з палітычнага поля больш небясьпечныя для карпаратыўнай дзяржавы ўстановы: грамадзкія аб’яднаньні. Але небясьпечнымі для выбараў былі не буйныя аб’яднаньні, нахштальт буйных прафэсійных саюзаў.

У пасьлятаталітарным, расчараваным, апалітычным грамадстве ідэнтыфікацыя зь вялікімі супольнасьцямі губляе сэнс. Пагрозу для ўлады на мясцовым узроўні складаюць акурат невялікія аб’яднаньні, якія ўзьнікаюць у межах працоўных адзінак і грунтуюцца на міжасабовых кантактах. Нават калі зьнікае давер да ідэі і вялікай грамадзкай супольнасьці, застаецца давер да інфармацыі ад сябра ці калегі па працы, да лякальнай супольнасьці, да лідэраў думак, якім бліжэй і больш зразумелыя мясцовыя праблемы і інтарэсы. Акурат альтэрнатыўных дзяржаўным мікраарганізацыі ў межах прадпрыемстваў маглі б перашкодзіць вылучэньню і абрань-

ню кандыдатаў па статусна-карпаратыўным прынцыпе, які ўлада мела магчымасьць кантраляваць.

Страх перад “лякальнымі” пратэстамі назіраецца і ў рашэньнях, прынятых мясцовымі органамі ўлады, якія абмяжоўвалі актыўнасьць грамадзянаў. Так, у лютым 1999 г. Гомельскі аблвыканкам прыняў пастанову, якая абмяжоўвала правядзеньне мітынгаў, сходаў і пікетаў у гарадох — мерапрыемстваў акурат лякальнага значэньня і ўплыву.

Закон аб выбарах, прыняты пры канцы 1998 году, ня толькі ўскладніў працэс вылучэньня кандыдатаў, але і ня вызначыў грамадзкіх аб’яднаньняў як арганізацыяў, якія маюць правы вылучаць кандыдатаў на мясцовых выбарах. Перарэгістрацыя партыяў і грамадзкіх аб’яднаньняў, у выніку якой бар’ер праходзілі толькі буйныя партыі з колькасьцю сяброў больш за 1500 чалавек, пазбаўляла малыя грамадзкія аб’яднаньні магчымасьці набыць палітычны статус і такім чынам ажыцьцявіць уплыў на выбары. Аднак той самы закон надзяліў працоўныя калектывы правам вылучэньня кандыдатаў. Тым самым быў заканадаўча замацаваны мэханізм кантролю над выбарамі.

Згодна з рэзалюцыяй Кангрэсу рэспубліканскіх дэмакратычных сілаў, прынятай 23 сьнежня 1998 году, дэмакратычныя партыі адмовіліся браць удзел у мясцовых выбарах, бо “ў Беларусі адсутнічаюць умовы для правядзеньня свабодных і дэмакратычных выбараў”,* і вылучаць кандыдатаў. Адмова бальшыні палітычных партыяў ад удзелу ў выбарах мала зьмяняла сытуацыю функцыянальна, але стварала адпаведны інфармацыйны настрой: палітычная кампанія апазыцыі настройвала грамадзтва ня столькі супраць улады, колькі супраць палітыкі як такой. Партыйныя кандыдаты былі вылучаны толькі ад партыяў ЛДПБ і КПБ, ПНЗ, “Славянскі сабор”. Але ЛДПБ пры канцы сакавіка заявіла аб зьняцьці сваіх кандыдатаў зь перадвыбарнай гонкі.

Другая кампанія праводзілася апазыцыяй. У ліпені 1999 году канчаўся вызначаны Канстытуцыяй 1994 году тэрмін паўнамоцт-

* Народная воля 3.02.1999.

ваў прэзыдэнта А. Лукашэнкі. 10 студзеня дэпутаты ВС 13-га скліканьня на сваім сходзе пастанавілі прызначыць выбары прэзыдэнта на 16 траўня 1999 году. Была створана альтэрнатыўная ЦВК на чале з В. Ганчаром.

Сканцэнтраваўшы ўвагу дэмакратычна настроенай часткі грамадзтва на правядзеньні альтэрнатыўных прэзыдэнцкіх выбараў і абвясціўшы байкот выбарам мясцовым, апазыцыйныя сілы падкрэсьлілі сваё дыстанцыянаваньне ад уладаў і іх палітыкі. Альтэрнатыўныя прэзыдэнцкія выбары з самага пачатку мелі вельмі мала шанцаў на посьпех. Байкот мясцовых выбараў у СМІ з боку апанэнтаў рэжыму толькі спрыяў посьпеху цэнтралізаванага кантролю ўлады над вынікамі мясцовых выбараў. У традыцыях савецкага часу буйная агульнаацыянальная кампанія для апазыцыі аказалася больш значнай, чым рупатлівая праца з насельніцтвам у рэгіёнах.

Калі для выбараў 1995 году быў характэрны абсэнтэізм выбарцаў, то ў 1999-м адчуваўся дэфіцыт кандыдатаў. У краіне былі вылучаны 27 362 кандыдаты, амаль у паўтара раза менш, чымся ў 1995-ым. Асноўная частка безальтэрнатыўных акругаў прыпала на сельскія і пасялковыя Рады.

Аналіз працэсу вылучэньня кандыдатаў паказвае, што ўрокі 1995 году былі добра засвоеныя ўладамі. Дарма што 55% кандыдатаў не займалі раней пасадаў у органах мясцовай улады, на іх чыніў значны палітычны ўплыў цэнтар. Калі на выбарах 1995 году дырэктарат складаў каля 50% ад агульнай колькасьці кандыдатаў у абласныя Рады, то на выбарах 1999-га яго прадстаўнікі склалі пераважную бальшыню кандыдатаў.

Так, у Гомельскай вобласьці 77,5% ад агульнай колькасьці кандыдатаў складалі прадстаўнікі дырэктарскага корпусу, у тым ліку 71,7% — “статусны” дырэктарат, 18% — прамысловы дырэктарат, астатнія — старшыні калгасаў. Працэнт інтэлігенцыі не перавышаў 6%, бізнэсоўцы складалі 3,31% ад агульнай колькасьці кандыдатаў. Нават прадстаўнікоў мясцовай улады было менш за 6%.

У Берасьцейскай вобласьці дырэктарат складаў 68,4% ад агульнай колькасці кандыдатаў, у тым ліку статусны — 73,8%, прамысловы — 15% ад агульнай колькасьці дырэктарату. Інтэлігенцыя і

бізнэсоўцы адпаведна — 10,2% і 6% ад агульнай колькасці кандыдатаў. Колькасць функцыянераў мясцовых Радаў і выканкамаў складала 10,3%.

У Магілёўскай вобласці колькасць дырэктарату была 66,3% ад усіх кандыдатаў, у тым ліку колькасць статуснага складала 71,4%, прамысловага — 20,6% ад дырэктарату. Прадстаўніцтва інтэлігенцыі не перавышала 9,5%, бізнэсоўцаў — 3,2% ад агульнай колькасці кандыдатаў. У Магілёўскай вобласці было найвышэйшае прадстаўніцтва кандыдатаў ад мясцовай палітычнай эліты — 16,8%.

Ні ў водным рэгіёне не было шмат прадстаўнікоў партыяў. Як і на мінулых выбарах найбольш апаратына сябе паводзіў дырэктарскі корпус. Камуністы павялі на выбары інтэлігенцыю, лібэральныя дэмакраты — бізнэсоўцаў. Але прадстаўніцтва і першых, і другіх было невысокім.

Такім чынам, выбары 1999 па складзе кандыдатаў былі апаратынымі і збольшага “дырэктарскімі”. Пераважная бацьшыня кандыдатаў ад дырэктарату — “статусны” дырэктарат — была найбольш уразлівай у сэнсе залежнасці ад уладаў групай. Улічваючы яе залежнае становішча, можна лічыць, што кантроль над волевыяўленьнем быў распачаты яшчэ на этапе вылучэння кандыдатаў.

Выбары 1999 былі не праведзеныя ўладамі, а хутчэй інсцэнаваныя імі ўва ўмовах апалітычнасці насельніцтва і байкоту з боку бальшыні палітычных партыяў. Але нават арганізацыя выбараў згары не патрапіла пераадолець апалітычнасці грамадства. На значнай частцы выбарчых участкаў праводзіліся безальтэрнатыўныя выбары. Так, падчас рэгістрацыі кандыдатаў на 20% участкаў выбараў у абласной рады ў кожнай вобласці быў вылучаны толькі адзін кандыдат. У Магілёўскай вобласці па адным кандыдату было вылучана больш як у 50% акругаў (32 з 60). З 32 безальтэрнатыўных кандыдатаў толькі адзін не прадстаўляў мясцовага дырэктарскага корпусу: Вадзім Папоў — першы намеснік міністра сельскай гаспадаркі і харчавання Рэспублікі Беларусь. А пасля таго, як ЛДПБ пры канцы сакавіка зняла сваіх кандыдатаў з перадвыбарнай гонкі, безальтэрнатыўных акругаў стала яшчэ больш.

Удзел у мясцовых выбарах меў ня надта вялікі сэнс з пункту гледжання барацьбы за ўладу. Мясцовыя Рады яе фактычна ня мелі. Але мясцовыя выбары 1999 году сталі першым агульнанацыянальным волевыяўленьнем пасля таго, як у лістападзе 1996 году былі прыняты змены ў Канстытуцыю 1994 году. Абвесьціўшы байкот гэтым выбарам, апазыцыйныя палітычныя партыі фактычна далі ўладам час бескантрольна патрэнавацца ў тэхналогіях арганізацыі выбараў: арганізацыі вылучэння кандыдатаў, датэрміновага галасавання, апрацоўкі насельніцтва і кантролю над волевыяўленьнем. Так, па прызнанні Аляксандра Пласкавіцкага, старшыні прававой управы АП, дзякуючы “тлумачальнай рабоце” на выбары плянавалася прыцягнуць 70-80% выбарцаў. Згодна з інфармацыяй ЦВК, ужо на 1 красавіка датэрмінова прагаласавала 2,05% выбарцаў. У выніку, напрыклад, у Гарадзенскай вобласці датэрмінова прагаласавалі 23%.

Апазыцыйныя сілы адмовіліся ня толькі ад удзелу ў выбарах, але і ад назірання за іх ходам. Назіраньне за ходам выбараў ажыццяўлялася пераважна замежнымі назіральнікамі. Кансультацыйна-назіральная група АБСЭ спачатку не збіралася пасылаць назіральнікаў, але 31 сакавіка заявіла аб удзеле ў назіранні 16 чалавек, а напярэдадні выбараў павялічыла іх колькасць да 34-ох. Таксама напярэдадні выбараў хадайніцтва аб удзеле ў назіранні заявілі амбасады Нямеччыны і Чэхіі. ПКБ паабяцала вылучыць 1200 чалавек дзеля паралельнага падліку галасоў, але не зрабіла гэтага.

Узровень яўкі пацьвердзіў прагнозы ўлады: на выбары прыйшло 66,3% выбарцаў. Найвышэйшая яўка назіралася ў Гарадзенскай вобласці — 75,6%, найменшая яўка — у Менску. Але з тых, хто прыйшоў на выбарчыя ўчасткі, “за” ці “супраць” якога-небудзь кандыдата свае галасы аддалі толькі 67,6%. Фактычна сваю волю выказалі 44,8% ад агульнай колькасці выбарцаў. Гэта, дарэчы, адпавядае ўзроўню палітычнага ўдзелу на мясцовых выбарах 1995 году. Астатнія выбарцы не акрэсьлілі сваіх пазыцыяў.

Але мясцовыя выбары ня маюць такой вялікай сымбалічнай значнасці як, напрыклад, прэзыдэнцкія ці парламэнцкія. На агульнанацыянальных выбарах галасаваньне супраць усіх кандадатаў най-

часьцей адлюстроўвае пратэст супраць рэжыму. Апазыцыйныя сілы ясна вызначылі стратэгію дзеяньняў на мясцовых выбарах для пратэстнага электарату — выбарам быў абвешчаны байкот. Таму паводзіны 32,4% выбарцаў можна растлумачыць ці вельмі вялікім жаданьнем выразіць пратэст супраць палітыкі ўвогуле, ці наяўнасьцю пазапалітычнага адміністрацыйна-карпаратыўнага прымусу ў арганізацыі яўкі на выбарчых участках. Першы варыянт малаймаверны з прычыны адносна невялікай сымбалічнай значнасьці мясцовых выбараў. Імавернасьць наяўнасьці карпаратыўнага прымусу павялічвае падкантрольнае становішча статуснага кіраўніцтва, удзел якога вызначыў ход і вынікі выбараў.

На карысьць гэтага меркаваньня сьведчыць і надзвычай нізкі ўзровень галасаваньня ў другім туры. “За” ці «супраць» аднаго з кандыдатаў прагаласавалі ў другім туры 45,6% выбарцаў. Такім чынам, больш за 50% выбарцаў прыйшлі толькі затым, каб ува ўмовах абвешчанага апазыцыйнага байкоту засьведчыць сваю яўку на выбарчы ўчастак. Як і на мінулых выбарах, найменшы ўдзел у галасаваньні ўзялі жыхары буйных населеных пунктаў, дзе наведаньне выбараў цяжка пракантраляваць. Але розьніца паміж узроўнем палітычнага ўдзелу ў гарадох і па-за іх межамі стала яшчэ больш цяжкай. Так у Берасьцейскай вобласьці гарадзкая Рада была абрана толькі ў Кобрыні — адносна невялікім горадзе, але былі сфармаваныя ўсе раённыя, пасялковыя і сельскія Рады. Найменшая колькасьць дэпутатаў была абраная ў Берасьці, Пінску і Баранавічах — найбуйнейшых гарадох вобласьці. У Віцебскай вобласьці найменшы палітычны ўдзел назіраўся ў Віцебску і Наваполацку. У Гарадзенскай вобласьці — у Горадні, Лідзе і Слоніме.

Ход выбараў 1999 году абумовіў іх вынікі. У адрозьненне ад выбараў 1995, у 1999 годзе склад абраных дэпутатаў адпавядаў складу кандыдатаў, якія ішлі на выбары. Але і ў гэтых умовах існавалі больш уплывовыя групы, якія нягледзячы на адносна невялікае прадстаўніцтва сярод кандыдатаў атрымалі значную колькасьць дэпутацкіх мандатаў. Сярод абраных дэпутатаў абсалютную большыню склалі прадстаўнікі статуснага дырэктарату. Найбольш моцныя пазыцыі займалі прадстаўнікі выканаўчых органаў

і кіраўнікі прадстаўнічых органаў мясцовай улады. У Берасьцейскай вобласьці з 15 кандыдатаў, вылучаных ад гэтай групы ў абласную Раду, прайшлі ўсе. У Гомельскай вобласьці з дзевяці кандыдатаў ад выканкамаў і былых старшыняў Радаў, прайшлі пяць. Найменш пераможцаў у параўнаньні з прадстаўніцтвам сярод кандыдатаў у дэпутаты мелі інтэлігенты, чья колькасьць на выбарах у абласную Раду не перавышала 1-2 чалавек ўва ўсіх абласьцях. Дэпутацкія мандаты па астатніх групках разьмеркаваліся раўнамерна адпаведна ўзроўню прадстаўніцтва іх чальцоў сярод кандыдатаў.

Дарма што намінальны ўзровень яўкі выбарцаў у 1999 годзе быў вышэйшы за папярэднія выбары, рэальная колькасьць тых, хто прагаласаваў, не адрозьнівалася ад 1995 году і не перавышала 50% ад агульнай колькасьці выбарцаў. Гэта сьведчыць аб устойлівай апалітычнасьці грамадства ды невялікай цікавасьці да прадстаўнічых органаў мясцовай улады. Гэтыя рысы характэрныя для палітычнай культуры постсавецкай Беларусі.

Ужываньне цэнтралізаванага рэсурсу дазволіла ня толькі ўзьняць узровень яўкі на выбарах да 66%, але і сфармаваць мясцовыя органы прадстаўнічай улады. У Беларусі сфармавалася спэцыфічная сыстэма прадстаўніцтва, арганізацыі і правядзеньня выбараў, абумоўленая двума фактарамі. Па-першае, апалітычнасьцю грамадства і адсутнасьцю агульназначных грамадзкіх аб’яднаньняў. Па-другое, палітычнай заангажаванасьцю ня толькі мясцовых палітычных, але і мясцовых эканамічных элітаў.

Дзеля гэтага ў палітыцы на мясцовым узроўні ўтварылася зачараванае кола. Кантроль над мясцовай эканамічнай і палітычнай элітай дазваляе цэнтральнай уладзе мабілізаваць насельніцтва. Пагаджаючыся на невялікія, на першы погляд, саступкі ў ажыццяўленьні функцыяў палітычнай мабілізацыі, мясцовая эліта трапляе ў яшчэ большую залежнасьць ад цэнтральнай улады. Таму што здабыты ёю такім чынам палітычны статус не дае гарантыяў асабістай бясьпекі ў стасунках з цэнтрам, бо здабыцьцё гэтага статусу санкцыянавана і арганізавана гэтым цэнтрам.

Ход і вынікі мясцовых выбараў паказваюць, што, нягледзячы на апалітычнасьць грамадства і адсутнасьць асабістых палітычных інтарэсаў, мясцовыя ўлады і мясцовыя эліты ў Беларусі не знаходзяцца па-за палітыкай. Абраўшы ў палітыцы ролю слабога і пагадзіўшыся на выкананьне другасных функцыяў у палітыцы, яны сталі значным зьвязном у ланцугу падтрыманьня цэнтралізаванай улады. І гэтая роля выконваецца імі насуперак асабістым інтарэсам. Неарганізаванасьць і нявызначанасьць пазыцыяў не дазваляе ім парваць гэты ланцуг.